

Frihet, selvbestemmelse og demokrati

Taler

Jørgen Kosmo

Dato

7 juni 2005

Sted

Stortinget

Omstendigheter

Minnetale på 100-årsdagen for oppløsningen av unionen med Sverige

- 1 Deres Majestet, Deres kongelige høyheter - ærede gjester og medrepresentanter!

På vegne av Stortinget har jeg den glede å ønske velkommen til dagens minnemøte, og det er særlig gledelig å kunne ønske Deres Majestet velkommen
5 etter sykdomsfraværet. Jeg vil også få lov til å ønske våre nordiske gjester spesielt velkommen.

Den 7. juni 1905 er i Norge blitt stående som et symbol på frihet, selvbestemmelse og demokrati. Dette er dagen da Stortinget erklærte Norge som
10 selvstendig nasjon etter at landet i flere århundrer hadde vært i ulike unioner med sine naboland. Det er altså ingen liten begivenhet i vårt lands historie vi kan markere i dag - nøyaktig 100 år senere. Og det var denne salen som var den sentrale arena for begivenhetene den usedvanlige onsdagen i 1905: Klokken er 10.35 og stortingspresident Carl Berner åpner dagens første møte. Han kan
15 konstatere at samtlige 117 representanter har inntatt sine plasser og at publikumsgalleriet er fullsatt. Han gir straks ordet til statsminister Christian Michelsen, og dermed er et av de mest dramatiske - og kanskje best regisserte møter i Stortingets historie innledet.

20 Statsministeren redegjør for konflikten som har oppstått mellom Kong Oscar på den ene side og regjeringen og Stortinget på den annen som følge av striden om ny konsulatlov. Stortinget har vedtatt en ny lov som skal etablere et eget norsk konsulatvesen, men kongen har nektet å sanksjonere loven. Statsrådene har på sin side søkt avskjed - noe kongen ikke har villet innvilge fordi det ikke
25 var mulig for ham å etablere en ny regjering med støtte i Stortinget. Michelsens regjering hadde ett eneste punkt på sitt politiske program da den tiltrådte tidligere samme vår - å gjennomføre Norges grunnlovsmessige rett til eget norsk

30 konsulatvesen. Han erklærer at regjeringen under disse omstendigheter anser det som sin plikt å fratre.

Stortingspresident Berner tar deretter ordet. Han viser til at Stortinget har vært forberedt på situasjonen, og at alle har fått gitt uttrykk for sitt syn i tidligere møter. Han oppfordrer derfor representantene til å avstå fra debatt og
35 enstemmig fatte det vedtak som skal bemyndige regjeringen til å fortsette i sine embeter. Og så fatter Stortinget enstemmig vedtaket som siden er blitt stående som «7. junibeslutningen». Det konstaterer at regjeringen har nedlagt sine embeter, at Kongen har erklært seg ute av stand til å skaffe landet en ny regjering, og at den konstitusjonelle kongemakt ved dette har trådt ut av
40 virksomhet. Stortinget bemyndiger derfor regjeringen til å utøve den myndighet Kongen er tillagt etter Grunnloven - med de endringer som er nødvendige fordi unionen med Sverige er oppløst «som følge af at kongen har ophørt at fungere som norsk konge» som det heter i beslutningen.

45 Både alvor og høytid preger de tilstedeværende. Etter at vedtaket er fattet, tar Michelsen imot regjeringsoppdraget og legger til: «Vi stoler paa vor sags retfærdighed, paa stortingets faste og tillidsfulde støtte og hele det norske folks enstemmige og urokkelige vilie til at yde et hvilketsomhelst offer, som stillingen maatte kræve». Han avslutter med å uttrykke ønske om at vedtaket må bli til
50 varig gavn og velsignelse for fedrelandet. Høytidelig stillhet hersker i salen før samtlige representanter reiser seg og på den måten viser sin tilslutning til statsministerens innlegg. Det er en taus, men kraftfull markering av samhold og besluttsomhet, og det sies at Michelsen hadde problemer med å holde tårene tilbake. Han er nok ikke alene om det. Francis Hagerup noterer i sin dagbok
55 samme dag: «Det offisielle møte forløb meget værdigt og gribende.»

Møtet fortsetter så med at forslaget til adresse fra Stortinget til kong Oscar blir lest opp. I adressen fremholdes det blant annet at unionen hadde sin berettigelse så lenge den kunne bidra til å fremme begge folks velferd og lykke, men at
60 folkenes solidaritetsfølelse og frivillige samhold er viktigere enn en politisk forbindelse, og at unionen er blitt en fare for denne samfølelse. Med stort flertall vedtas det å sende adressen. Dermed er møtet over - det har tatt mindre enn en halv time.

65 Bak den unisone vilje som kom til uttrykk i Stortinget gjennom vedtaket 7. juni skjulte det seg ulike synspunkter på hvordan man burde gå frem for å få avviklet

unionen. Men knapt noen i det politiske miljøet i Norge hadde lenger tro på at det var mulig å finne en løsning på konsulatsaken innenfor en fortsatt union.

70 Det kompromiss som mange trodde var innen rekkevidde frem til høsten 1904 var ikke lenger aktuelt, og videre forhandlinger ble av det store flertall i Stortinget vurdert som nytteløse. Michelsen uttrykte det slik i det hemmelige og private møtet av stortingsrepresentanter om kvelden 6. juni: «(..).. jeg mener at forholdene nu har utviklet sig derhen, at vi ... ikke har andet at gjøre end at

75 hævde vor uafhængighed ... Vi er nu kommet derhen, hvor en nation, som vil ha sin frihed og uafhængighed, bare har en vei at gaa».

Man hadde kanskje forventet at når Stortinget først skulle vedta en erklæring om landets selvstendighet ville den være offensiv, høystemt og full av

80 fedrelandskjærlighet. Den slags tale hadde ikke manglet verken i avisinnlegg eller i offentlige møter i av løpet av våren der nasjonale helter som Fridtjof Nansen og representanter for norsk kulturliv hadde utfoldet seg. I stedet valgte Stortinget en resonnerende form der konklusjonen - at unionen var å anse som oppløst - fremstår som en konstatering av faktum heller enn en proklamasjon om

85 nyvunnet selvstendighet. Utformingen av vedtaket var selvsagt nøye gjennomtenkt og var i hovedsak Michelsens verk. Det ble lagt stor vekt på å forankre erklæringen i norsk statsrettslig teori - om enn kanskje en radikal sådan. Samtidig ville man benytte en form som ikke provoserte. Ingen var likevel i tvil om dramatikken som skjulte seg bak den litt omstendelige, men likevel elegante,

90 ene setningen som ble «7. junibeslutningen». Få, om noen vedtak truffet i løpet av de snart 200 årene Stortinget har eksistert har vel hatt en slik rekkevidde og - bokstavelig talt sprengkraft - av nasjonal betydning.

«Revolution i Norge!» kunne man lese i avisene senere samme dag og i dagene

95 som fulgte. Som revolusjon betraktet var vel det 25 minutter lange stortingsmøtet en særdeles nøktern forestilling. Stortingsrepresentant Johan Castberg skrev: «Aldri har vel historien sett en revolusjon utført så stillferdig, i så smukke, rolige for ikke å si høflige og elskverdige former som denne». Bak den stillferdige formen lå imidlertid sterke politiske realiteter.

100

Året 1905 handlet i Norge om en nasjonal mobilisering - der ønsket om selvstendighet gikk hånd i hånd med ønsket om økt demokrati. Unionstiden var en lang fredsperiode for både Norge og Sverige, noe som ga en økonomisk vekst og kulturell blomstring. Som i andre europeiske land på 1800-tallet ga

105 samfunnsutviklingen grobunn for nasjonsbygging - det utviklet seg en norsk

identitet og en sterk norsk nasjonal bevissthet. En forholdsvis liberal grunnlov åpnet mulighet for at nye grupper i befolkningen fikk delta i styringen av landet og partiene vokste frem. Norsk press i retning av demokratiske reformer ble
110 etter hvert en kontinuerlig utfordring for kongemakten - og dermed også for unionen. Ulik politisk utvikling i de to landene og en ulik prinsipiell tilnærming til unionen fremkalte konflikter og ledet fram mot oppløsningen i 1905. Dette kommer fram i Stortingets adresse til kong Oscar der det blant annet heter:
«Udviklingens gang, der har været mægtigere end den enkeltes ønsker og vilie,
115 har ført til dette resultat. Den i 1814 indgaaede union har allerede fra første stund i sit væsen og indhold været opfattet forskjellig af de to folk. Fra svensk side har bestræbelsene gaaet ud paa at utvide fællesskabet, fra norsk side paa at begrænse det til det i rigsakten foreskrevne og for øvrig at hævde begge rigers eneraadighed i all anliggender, som ikke i rigsakten er betegnede som
120 unionelle».

Introduksjonen av parlamentarismen i Norge i 1884 var en avgjørende forutsetning for Stortingets fremgangsmåte i 1905, og det parlamentariske prinsipp fikk sitt endelige gjennomslag i vedtaket 7. juni. Kongen kunne ikke
125 danne noen ny regjering uten støtte i Stortinget - folkestyret hadde demonstrert sin styrke.

Også på svensk side gjorde det seg nok gjeldende atskillig unionstretthet etter at unionens siste år hadde vært preget av konstitusjonelle konflikter. Det er likevel
130 ikke til å undres over at Stortingets 7. junibeslutning skapte reaksjoner i Stockholm. En spontan bølge av sympati strømmet mot Oscar II. Mange oppfattet det som en fornærmelse at nordmennene ganske på egen hånd hadde satt seg fore å oppløse unionen, og krevde oppreisning. På norsk side var man klar over at avviklingen av unionen forutsatte svensk medvirkning, og
135 regjeringen forsøkte å berede grunnen gjennom uformelle kontakter både i Sverige og i forhold til stormaktene. Fridtjof Nansen og grev Wedel Jarlsberg gjorde i denne sammenheng en uvurderlig innsats som utsendinger for Norge.

Valget av monarki som statsform ble betraktet som et viktig taktisk grep for å få
140 omverdenens støtte - og det i en regjering der både Michelsen og flere statsråder av prinsipp var republikanere. Regjeringen vendte seg som kjent til Danmark. I dag er det bare å konstatere at valget av prins Carl - den senere kong Haakon - som vår nye konge ble et lykkelig valg for nasjonen. Kong Haakon ble en konge valgt av folket - i bokstavelig forstand gjennom en egen folkeavstemming høsten

1905. Det norske Kongehuset har siden både i freds- og krisetider fremstått som det samlende nasjonale symbol et kongehus kan og skal være, og det er knyttet nære bånd mellom monarkene og befolkningen. I dag er det grunn til å takke Deres majestet og hele kongefamilien for en stor innsats for landet gjennom 100 år.

1905 ble på flere måter et merkeår for vårt demokrati. Da vi 13. august avholdt folkeavstemming over unionsspørsmålet, var det Nordens første folkeavstemming. Over 85 prosent av de stemmeberettigede menn deltok. Det var en ren festdag over hele landet og resultatet var som kjent at Stortingets vedtak ble bekreftet så nær enstemmig som det var praktisk mulig å komme.

I 1905 var det riktignok bare menn som hadde stemmerett, og i enkelte kvinnekretser ble folkeavstemmingen noe bistert karakterisert som en «mannfolkavstemming». Utålmodigheten blant kvinnene etter å få delta i det politiske liv var stor. Løsningen ble at kvinnene organiserte en underskriftskampanje der nærmere 280 000 skrev under -- et antall som tilsvarte over halvparten av de kvinner som kunne stemt dersom de hadde hatt stemmerett på samme vilkår som menn. Aksjonen ble brukt som argument ved senere fremstøt for å innføre stemmerett for kvinner. Norge ble da også ett av de første land i verden som innførte alminnelig stemmerett for kvinner. Bare Finland var tidligere ute i Norden.

Mens tanken på en krig mellom Norge og Sverige i dag er så fjern at den får folk i de to landene til å dra på smilebåndet, opplevde man i 1905 både en reell krigsfrykt og en militær opptrapping. Sett i ettertid kan det synes usannsynlig at situasjonen ville utviklet seg til en krig. Men den gangen var forholdene mindre oversiktlige. Grensebevoktningen ble styrket både før og under unionsforhandlingene i Karlstad, og den militære aktiviteten ble trappet opp på begge sider. Rykteflommen som fulgte var stor og spredte tilsvarende usikkerhet, noe som igjen resulterte i forsterket militær mobilisering.

De åtte forhandlerne i Karlstad - fire fra hvert land med statsministrene Lundeberg og Michelsen i spissen - demonstrerte stor evne og vilje til å se forbi nasjonalistiske stemningsbølger og i stedet la realismen råde. Det er liten tvil om at lettelsen var stor i begge land da det ble klart at forhandlingene fikk et fredelig utfall. Michelsen og Lundeberg hadde begge den politisk smidighet og tillit som trengtes for å gi de nødvendige konsesjoner i forhandlingene. Ved å gå inn for

185 internasjonal voldgift som middel til å løse fremtidige konflikter på flere
områder, ga avtalen også signaler som hadde gyldighet ut over den aktuelle
situasjonen - til senere tider. Forhandlingene i Karlstad vitner om moderasjon,
klokskap og en solid politisk kultur som vi kan være stolte av også i dag.

190 Da sluttakten for 7. junibeslutningen kom 26. oktober samme år ved kong
Oscars anerkjennelse av Norge som en egen stat atskilt fra Sverige, kunne vi gå
fra hverandre som brødre og i fred. Det fredelige utfallet av konflikten styrket
på lang sikt utviklingen av et sterkt og godt naboskap, og ga Norge en trygg
plattform som et likeverdig medlem av en skandinavisk og nordisk familie. Og
195 om jeg tør være så fri - dette alene kan være grunn nok til oppgradere en 100-
årsmarkering til en 100-årsfeiring. På tross av skiftende utenrikspolitiske
allianser, og kanskje også ulike karaktertrekk, er de nordiske folk på mange
måter en enhet. Ved å innby våre nordiske gjester her i dag har vi ønsket å
markere de nære bånd som finnes mellom våre land og understreke den vekt vi
200 legger på det gode samarbeidet vi alle har glede av.

Da unionsoppløsningen var et faktum, begynte det Michelsen karakteriserte
som «den nye arbeidsdagen». Og selv om historien om Norge de 100 årene kan
fortune seg som et eventyr om vekst og velstand, har denne arbeidsdagen også
205 vært fylt av konflikter, kriser og krig. Det er bare få uker siden vi markerte 60
årsdagen for avslutningen av den 2. verdenskrig både her i landet og i resten av
Europa. På en dag hvor Norges selvstendighet står i sentrum for
oppmerksomheten, er det grunn til å minnes at det i krisetider er mennesker
som er villige til å ofre livet for disse idealene, for vår frihet og sikkerhet. Vi vil
210 for all tid stå i gjeld til de som ga sine liv for vår frihet.

Våre politiske ledere i 1905 var foregangsmenn. De våget å ha store visjoner for
et lite land. Samtidig lot de realisme og rimelighet råde grunnen når visjonene
skulle virkeliggjøres - selv i en opphetet situasjon. Deres evne til å kombinere
215 fasthet i mål med saklighet i midler bør være en inspirasjon for oss som er dagens
folkevalgte.

Det representative folkestyret var ennå ungt og uferdig i 1905. Mens nye
grupper den gang kjempet for demokratisk innflytelse, er vi i 2005 opptatt av
220 om vi greier å holde interessen for demokratiet levende. Tidligere
stortingspresident Oscar Torp påpekte under minnemøtet på 50 årsdagen for 7.
junibeslutningen i 1955 at det å marsjere i takt ikke er vår mest fremtredende

225 evne, og at vi heller ikke anser det som noen dyd å kunne det. Han fremholdt at
det normale for oss er å ha avvikende meninger, og viste til at meningsbrytning
er naturlig i et sunt demokrati. Jeg vil tro mange i forsamling kan nikke
gjenkjennende til denne beskrivelsen. Og i den grad karakteristikken er
treffende, lover den jo godt for det politiske engasjementet også fremover. En
230 videre utvikling av demokratiet avhenger av en engasjert befolkning. Med solide,
demokratiske tradisjoner basert på toleranse, likeverd og respekt for individets
rettigheter, mener jeg vi har de beste forutsetninger for å utvikle vårt folkestyre
videre også de neste 100 år.

235 Ærede gjester og medrepresentanter! Jeg vil avslutningsvis be alle istemme det
gamle ønske: Gud bevare Kongen og fedrelandet!

Kilde

www.stortinget.no

240

Emner

1905, Jubileumstale, Storting, Union, Unionsoppløsning

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/frihet-selvbestemmelse-og-demokrati>

245

250

255

260